

*Сања Шуљагић**

Институт за политичке студије, Београд

СРПСКИ НАЦИОНАЛНИ ИДЕНТИТЕТ ОД СРЕДЊОВЕКОВНЕ ТЕОДУЛИЈЕ¹⁾ ДО РАЗГРАДЊЕ МОДЕРНЕ ДРЖАВЕ СРБИЈЕ^{}**

Сажетак

Материјална и духовна достигнућа средњовековног периода владавине српске династије Немањић доказују да је овај период био најзначајнији историјски период у Србији што се тиче успостављања српског националног идентитета и државотворности, функционисања српске државе и њеног културног наслеђа и трајања. Свети Сава (рођен као Растко Немањић) као средишња личност у српској историји је успоставио српску државотворност и право законоправилом Крмчија на основу правних константинопољских докумената и личног залагања за принципе правде и социјалне заштите. Владари из немањићке династије су потврдили и на специфичан начин надградили Крмчију и остале правне државне документе. Успостављање државног Устава у пост-османлијској модерној српској држави било је само површински фактор формализације државотворности и овај процес није обезбедио гаранције за поштовање људских права већине српског народа у пракси. Аутор текста је кроз аналитичко-синтетичку методу приметио да ни у данашњој генерацији српског народа нема гаранције

* Научни сарадник

1) „Теодулија“ (Гр. Теодул – „слуга Божји“) је јединство духовне и државне власти у предсредњовековној и средњовековној Србији и у Константинопољском царству, које је цар Јустинијан „Праведни“ озваничио Царском одлуком бр. 6 (Justinian, “Novellae VI”, *Corpus juris civilis*) унетом у Јустинијанов Зборник (Lat. *Corpus Iuris Civilis*).

** Овај рад је настао у оквиру научног пројекта бр. 179009 који финансира Министарство науке, просвете и технолошког развоја Републике Србије.

за очување неких врло важних културно-историјских споменика угрожених најновијим најавама изградње хидроцентрала, вештачких језера или ауто-путева.

Кључне речи: српски национални идентитет, Свети Сава, легални кодекс Крмчија, династија Немањић, теодулија, модерна српска држава, очување културно-историјског наслеђа.

Упркос многобројним случајевима затирања или прекрајања српске историје, материјалне и духовне тековине и достигнућа средњовековног периода владавине српске династије Немањић доказују да је то био најзначајнији период у српској историји у смислу заснивања и развоја српског националног идентитета и државотворности и функционисања државе и друштва, њихова трајања и наслеђа. Дуготрајност поштовања и слављења немањићке културне задужбине у српском народу даје потврду тврдњи разних светских социолога од Ибн Калдуна до Херберт Спенсера да су религиозне и духовне династије увек биле дуготрајније од војних династија и владавине силом. Цивилизацијска матрица немањићке духовно-световне државе - теодулије се ослањала на поштовање Божјих заповести објављених вековима пре тога кроз хришћанство и пренесених народу на територији данашње Србије изравно од Светог Павла, Андреја, Тита, Луке, Тадеја и осталих хришћанских Апостола у првом и другом веку,²⁾ као и на потребу стварања правно и духовно уређене државе и друштва који би се уздигнули изнад варварског уништавања људских живота, отимања туђе својине идолопоклонства.³⁾ У смислу сагледавања свеукупног значаја и средишње улоге у утврђењу и развоју српског националног идентитета и државотворности најзначајније место међу многим славним личностима у Србији заузима монах, архиепископ, државник, дипломат, учитељ, добротвор и оснивач српске правне школе, болница, школа, манастира и уметничких и занатских ради-

2) Нови завет, „Друга посланица Светог Апостола Павла Тимотеју“ (2. Тим. 4. 10); „Посланица Светог Апостола Павла Римљанима“ (15.19); Eusebius, *Church History* III. 1, Adrian Radulescu and Ion Bitoleanu, *Istoria Dobrogei*, Constanta, Ex Ponto, 1998, p. 155; Simo Jelača, *Naseljavanje Srba na Balkan*, <http://www.scribd.com/doc/21727032/Dr-Simo-Jelaca-Naseljavanje-Srba-Na-Balkan>, цит. *Rossijskij Sinopsis*; Hyppolitus of Rome, *On the Twelve Apostles*, PG.X cols. 951, FHRD, 1, p. 713, Миодраг Милановић, Српски стари век, Вандалија, Београд, 2008, стр. 209-273, cit. Епифаније Кипарски, Алберто Форнис, Луцијус, Вињалић, итд.

3) Царски руски летопис, прев. са староруског М. Витезовић, Завод за уџбенике, Београд, 2012, стр. 99-100.

оница Растко Немањић (с. 1169-1236), замонашен и познат под именом Свети Сава, син оснивача српске средњовековне династије Стефана Немање (с. 1113-1199), касније замонашеног под именом Свети Симеон Мироточиви. Свети Сава се слави у српској народној традицији као престолонаследник који се одрекао владарске круне да би служио Богу, народу и породици и као светитељ који је лично обилазио села, просвећивао сељацима, помагао им у сеоским и кућним радовима, спавао у испосничких келијама уместо у удобности породичног двора и који је ударио темељ српској правној школи и оснивао школе, болнице, уметничке колоније, занатске радионице и манастире.⁴⁾ Једна од битних одредница историјског значаја Светог Саве је у томе што је на личном примеру оставио као задужбину сећање да владари и просветитељи не треба да буду освајачи и управници, него Божје слуге и слуге и добротвори својих грађана. У својој личности и делу утелотворио је својеврсну српску верзију идеје „владара као Божјег слуге и слуге својих грађана“ која се пре или после њега појављивала на различитим странама света у историји.⁵⁾ Оригинални српски и светски историјски извори, нпр. Царски руски летопис из 1547. године, сведоче да је због своје духовне миротворне државотворне задужбине у своје време Свети Сава био поштован и међу најзначајнијим светским државницима и достојанственицима свог времена као што су римски Папа, константинопољски Цар и Патријарх, јерусалимски Патријарх, Патријарх Велике Антиохије, угарски Цар, сараценски Султан, египатски Султан и бугарски Цар и Патријарх.⁶⁾ Захваљујући Светом Сави посредовању да његов брат Стефан Првовенчани Немањић добије титуле краља од римског Папе и од византијског цара Исака Другог (титула „автократор“ – „самодржац“)⁷⁾ срп-

4) „Студенички крст Светог Симеона“, YouTube, <http://www.youtube.com/watch?v=7e5-7ScdXek>: Свети Сава је и сам као један од радника учествовао у изградњи манастира на Хиландару.

5) О томе говоре византијски слоган „цар као Божји слуга“ (цариградски и свеопшти васељенски слоган у том смислу био је „Цар царева, царује царевица“, енглески термин „public servant“ или на Далеком истоку јапански термин „меши хоукоу“ („слуга грађана“, онај који „служи потребама својих сународника“). У том смислу немањићка теодулија-држава је била специфична српска средњовековна верзија идеје „државе као Божје идеје на земљи“ о којој су писали кроз историју на различитим крајевима света Хегел, Фихте, Мил, антички Грци и Словени, Византинци или народи на Далеком истоку.

6) Царски руски летопис, стр. 98-130. Уз то, Руски царски летопис, стр. 22; 30.

7) Francis Oakley, *Kingship – the Politics of Enchantment*, John Wiley & Sons, 2008, pp. 82-83; 85; Ernest Barker, *Social and Political Thought in Byzantium from Justinian I to the Last Paleologue*, Oxford, 1957, pp. 194-196, cit. Patriarch Antonius “Letter to Vasilii I”: Према

ски владари се у византијским изворима званично почињу да се записују краљевима и касније царевима.⁸⁾ Житије – биографије Светог Саве и разни други историјски извори такође сведоче о поштовању Јевреја и припадника римокатоличке и исламске вероисповести према Светом Сави.⁹⁾ Сагледавајући све периоде српске државотворности средњовековна светосавска и немањићка држава-теодулија била је камен-темељац институционализовања и функционисања независних државотворних српских закона, обичаја и манира и државних и народних институција. Такав врхунац државотворног уређења не би био могућ да му није претходио вишевековни период државотворности и националног идентитета уобличен и развијен у периоду владавине српског царевића Ликинија,¹⁰⁾ затим од времена озваничавања хришћанства на територији данашње Србије у време владавине српских римских царева Галерија, Константина и Ликинија, константинопољских царева Теодо-

константинопољском Патријарху Антонију „автократор-цар самодржац“ је „велики и свети суверени владар који је вољом Господа ортодоксни и верни заштитник Цркве и Државе, “што објашњава и правило генеалогског породичног наследства царског трона „по Божјем праву“ у православним монархијама. О томе видети Photos, Patriarch of Constantinople, *Mystagogy of the Holy Spirit*, Trans. Joseph P. Farrell. Holy Cross Press, Brookline, MA, 1987, p. 77; Срђан Пириватирић, „Улазак Стефана Душана у Царство“, Зборник радова Византолошког института XLIV, 2007.; Срђан Пириватирић, „Самуилова држава – обим и карактер“, Књига 21, Посебна издања Византолошког института, САНУ, 1997, стр. 143, цит. *De Cerimoniis*, 690-6.16 В, стр. 40-41: За разлику од западноевропских краљева константинопољски, бугарски и српски цареви су се у средњем веку називали васељенским господинима источног ромејског царства, односно царевима (Basileus (βασιλεύς), Basileus of Rhomaioi), автократор (самодржац).

- 8) George Kedrenos. *Historiarum Compendium*, Ed. Immanuel Bekker, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae 35-36, 2 vols; Острогорски, Автократор и самодржац, Глас 141-148 (Сабрана дела IV), 323-327.
- 9) Теодосије, Житије Светог Саве, Стара српска књижевност у 24 књиге, књига 5, Просвета - Српска књижевна задруга, Београд, 1988, Ненад Илић, Свети Сава: Житије и слава Светог Саве првог српског архиепископа, Манастир Ђурђеви Ступови, Рас, 2006. Архимандрит Јустин Поповић, „Житије преподобног и богоносног оца нашег Саве – првог Архиепископа Српског“, *Žitija Svetih*, Светосавље - Библиотека, Свети Владика Николај Жички, Живот Светог Саве, цит. И.Т. Мрнавић, фра Андрија Качић-Миошић, Бенедикт Рамбертије, Жак Шеноа
- 10) Милош С. Милојевић, „Наши манастири и калуђерство“, Штампарија код «Св. Саве» Кнез Михаилова број 4, репринт издање Издавачко-књижарског предузећа «Никола Пашић», Београд, 1997, стр. 6, http://www.promacedonia.org/serb/mm4/milojevich_nashi_mnastiri.pdf. Уз предање да је кћерка Ирина царевића Ликинија у првом веку помогла превођењу тадашњих Срба на хришћанску веру, сведочанство о изворности раног хришћанства у Србији су и епископије ране хришћанске цркве у Сремској Митровици, Рашкој, Нишу, Косовској Митровици и другим местима. О томе видети Милош С. Милојевић, Одломци историје Срба и српских – југославенских – земаља у Турској и Аустрији, Прва свеска, Државна штампарија, Београд, 1872, стр. 110 (Обновљено издање, Графос, Панчево, 1996)

сија Другог,¹¹⁾ Јустинијана Првог и Јустинијана Другог и у периоду владавине преднемањихке династије Свевладовић (490-641) и Властимировић (Светимировић-Оштривојевић-Прибисављевић-Клонимировић; с. 641-960)¹²⁾ за чије владаре су средњовековни историчари забележили да су „владали у хришћанском духу правде и поштења и народ их је волео“.¹³⁾ Овај духовно-световни немањихки државотворни концепт је уз средишњи фактор хришћанства у себи садржао значајне правне и духовне елементе константинопољског државотворног уређења иза њега је било карактеристично одржавање владарско-црквено-народних Сабора у Расу, Жичи, Дежевци и другим местима широм Србије на којима су доношене витално важне одлуке по државу и народ према поукама из црквених Псалама.¹⁴⁾ Владари из династије Немањих су се крунисали у цркви Светог Петра и Павла крај Расе и у манастиру Жичи код Краљева,¹⁵⁾ слично обичају византијских царева да се крунишу у Цркви Свете Софије у Константинопољу,¹⁶⁾ желећи тако да искажу

- 11) Драган Вукић, Цариград око Васељене, Чугура принт, Београд, 2009. стр. 35: Године 438. објављен је Теодосијев кодекс, прва званична збирка царских закона издатих од времена Константина Великог до Теодосија Великог, који ће дати чврсту основу правном животу Константинопољског царства.
- 12) Gianantonio Bomman, *Storia Civile Ed Ecclesiastica Della Dalmazia, Croazia E Bosna: In Libri Dodici Compendiata : Alla Gloriosissima Veneta Illirica Nazione*, II, str. Locatelli, Venezia, 1775, (Google e-knjiga), стр. 14-15, Daniele Farlati, *Ecclesia Sirmiensis olim metropolis, в Illyrici Sacri, VII, Ecclesia Diocletiana, Antibarensis, Dyrrhachiensis et Sirmiensis cum earum suffragantes*, Coleti, 1817, Caroli Du Fresne Domini Du Cange, *Illyricum Vetus & Novum, Haeredum Royerianorum*, Posonii, 1746; Joannes, Scylitzes, *Historiarum compendium*, Walter de Gruyter, 1973 (Scylityes, Joannes, *Synopsis historiarum*),
- 13) Андрија Качић-Миошић, Разговори угодни народа словинског ,http://www.archive.org/stream/razgovorugodnin00miogoog/razgovorugodnin00miogoog_djvu.txt, Jovan Rajić, *Istorija raznih slavenskih narodov naipače Bolgar, Horvatov i Serbov... vo svet istoričeski proizvedenaja Joannon Raičem*, V Viene 1794.; J. Јевремовић, „Печат српског кнеза Стrojимира“, Глас Јавности, 27.07.2006.
- 14) Псалам 2, 11: „Служите Господу са страхом, и радујте се с трепетом“. Јев. 12, 28.
- 15) Jovanka Kalić, „Rascia - The Nucleus of the Medieval Serbian State“, *The Serbian Questions in The Balkans*, Faculty of Geography, University of Belgrade, 1995, цит. Хилендарску повељу Стефана Немање и Повељу Краља Стефана Уроша Немањиха из 1253: „Градови и тврђаве припадају рашком трону.“ У J.Kalić, «Presto Stefana Nemanje,» / *The Throne of Stephen Nemanja/ Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, 53-54, Belgrade: Filološki fakultet, I 1987-1988, pp. 21-30.36; Ljubomir Stojanović, *Stare srpske povelje i pisma*, I, Early Serbian Charters and Letters, Belgrade-Sremski Karlovci, 1927, p. 207
- 16) Младен Станковић, „Путовање у Цариград – мој сусрет са Византијом“, Башта Балкана, преузето из часописа Водич за живот, бр. 10 (новембар 2011), на стр. 72-88. <http://www.bastabalkana.com/2012/03/putovanje-u-carigrad-moj-susret-sa-vizantijom/>: На месту једне старије цркве коју је подигао цар Константин и обновио и отворио за богослужења цар Теодосије II 415. године, цар Јустинијан је 537. године подигао цркву Свету Софију у којој су се крунисали цареви и учествовали у свештеном ритуалу.

повезаност хришћанске православне вере и државне власти и припадање власти династији и друштву, а не само појединцу. Престанак периода владавине династије Немањић и њених династијских изданака Хребелјановића, Лазаревића и Бранковића у шеснаестом веку подударно се са периодом продирања турске османлијске власти на Балканско полуострво и од тог времена због утицаја разних страних сила на овом подручју све до данашњих дана о српском националном идентитету не може да се говори у смислу једне линеарне историјске константе. Ипак, средишњу нит националног идентитета преносили су свештеници Српске православне цркве и народ кроз епску народну поезију и чување традиционалних институција, обичаја и манира. То је уочљиво из периода извештаја Бечког двора о односу српског народа према Патријарху Арсенију Чарнојевићу за време Велике сеобе Срба,¹⁷⁾ као и из дефиниције архимандрита Теофана Живковића из 1868. године да се од времена Светог Саве српски национални идентитет везивао за „српску народну побожност“ и „Српску народну цркву“ у којој „калуђери служе народу и народ служи калуђерима“.¹⁸⁾ Ову историјску константу приметио је и швајцарски доктор хемије и криминолог Арчибалд Рајс који је у својој књизи-завештању Чујте Срби! 1928. године такође тврдио да је народна побожност темељ српског националног идентитета.¹⁹⁾ Таква на светосавским немањићким темељима успостављена „народна црква“ доказала се као историјска константа и институција изнад идеолошких усмерења и политичких вођа међу народом на територији Србије. Традиција саборности и локалне самоуправе у средњовековној Србији читавала се на примеру изградње манастира у Србији које су заједничким снагама зидали калуђери, властела и народ,²⁰⁾ као и на примеру заједничких сеоских радова у пољу и на изградњи кућа и сеоских обје-

17) Ђорђе Трифуновић, Очевици о великој сеоби Срба, Багдала, Крушевац, 1990.; (Ур.) Звонимир Костић, Сто најзнаменитијих Срба, Принцип, Београд – Нови Сад, 2001.: Према једном извештају владе у Бечу о доласку патријарха и колоне народа у Будимпешту у коме пише да је српски народ следио свог патријарха „као што пчеле пристају за својом матицом.“

18) Теофан Живковић, Србска народна црква на канонично-историчном темељу свом, с едним словом у додатку: побожност и народност, Тиском браће Мађара, Манастир Бездин, Темишвар, Румунија, 1868, стр. 56-61.

19) Арчибалд Рајс, Чујте Срби!, Етхос, Библиотека Наслеђе, Београд, 2005, стр. 4.

20) Томислав Ж. Поповић, „Задужбина монаха Давида“, Магазин Политика, 05.10.2008, Београд, 2008.: Карактеристичан пример је манастир Давидовица између Пријепоља и Бијелог Поља, задужбина унука Стефана Немање монаха Давида посвећена слави Богојављења.

ката и на примеру настанка градова и села као што су Дечани, Трстеник, Прокупље, Крушевац, Лесковац, Бован, Петрус, Сталаћ, итд.²¹⁾ Константинопољски идеал црквеног градитељства и духовног живота у случају Србије у средњем веку и заједничког подухвата монаха, властеле и сељака у грађењу манастира, достигнут је у косовској Метохији, где је било изграђено преко 2.500 хришћанских светиња.²²⁾ Сви становници насеља градили и одржавали заједничке објекте и бринули и одлучивали о заједничким добрима, нпр. о заједничким пасиштима жупа, односно административних заједница више суседних села, затим о шумама, водама, путевима, гробљима, мостовима, воденицама, кречанама, итд.²³⁾ На сеоском збору су се решавала најважнија питања која су се тичала економије и управљања селском и општинском шумом, испашом и одржавањем природних и заједнички изграђених објеката.²⁴⁾ На тако постављене темеље сеоског племенског и задружног „парламентаризма“²⁵⁾ надовезали су се административни елементи унутрашње државности у насељима и жупама средњовековне Србије, незванични сеоски друштвени закони и обичаји, односно изворне друштвене појаве у сеоском животу као паја, позајмица и моба засноване на међусобном помагању при обављању сеоских послова по принципу безусловне солидарности и слављење крсних слава у Срба – породичних хришћанских светаца заштитника.²⁶⁾ Обја-

-
- 21) Снежана Божанић, „Чување простора, међе, границе – разграничења у српској држави од 13. до 15. века“, цитирајући П. Ивић–М. Грковић, *ДХ I* (164), *ДХ II* (18–19), *ДХ III* (752–827); *Зајужбине Косова*, 331–337; Србија друмовима, пругама, рекама, (Ур. Мишо Вујовић), Принцип Бонарт Прес, Београд, Туристичка организација Србије, 2007, стр. 440; Мирослава Јоцић, Петко Марјановић, „Историја“, <http://www.prokuplje.org.rs/cms/lat/istorija>
- 22) R. Dragović, „Popisani manastiri u Srbiji: Zvoni sa svih 400 zvonika“, *Novosti*, 23. mart 2013, <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/reportaze/aktuelno.293.html:425787-Popisani-manastiri-u-Srbiji-Zvoni-sa-svih-400-zvonika>, cit. Душан Миловановић и Перо Вишићи (књига „Саборник манастира српских“).
- 23) Сретен Вукосављевић, Писма са села, Савремена школа, Београд, 1962.; Сретен Вукосављевић, Историја сељачког друштва *III – Социологија сељачких радова*, САНУ, Београд, 1983.; С. М. Душанић и Д. Поповић, Приватан живот у српским земљама средњег века, Слио, Београд, 1984, стр. 131–137: Манастири и властела су слободно располагали својом имовином, селима и шумама које су добивали од цара на поклон хрисовулама (законским писмом са царевим златним печатом) и простагама (писменим наређењима).
- 24) Драган Марковић, Отварање и затварање србијанског села, стр. 34.
- 25) Драган Симеуновић, Нововековне политичке идеје у Срба, Институт за политичке студије и Историјски архив Београда, Београд, 2000, стр. 127, cit. Владимир Јовановић.
- 26) Драган Марковић, Исто, стр. 37, cit. Сретен Вукосављевић, Историја сељачког друштва, стр. 442–443; Милош Благојевић, Земљорадња у средњем веку, стр. 215, cit. Законик цара Стефана Душана, књ. III, 118, 119.; М. Благојевић, Планине и пашњаци,

шњење за то се налази давно у прошлости, јер су припадници широко расељеног прото-српскословенског²⁷⁾ народа због свог друштвеног уређења и моралног карактера уживали поштовање међу античким историчарима и географима. Становништво на територији поред реке Дунав било је називано Орфејеви „праведни људи“²⁸⁾ и „правдољубиви“, искрени и богобојажљиви људи²⁹⁾ и међу њима је било, како су писали ти историчари, „људи који живе у великим заједницама и све деле међу собом, али и оних који се одвајају од људи, живе монашким животом, посте³⁰⁾ и уздржавају се од световног живота.“³¹⁾ Описивани су и као „врло побожан и правдољубив народ који је имао развијене државне институције, привреду и трговину“.³²⁾ Историчар Страбон је у вези са континенталним племенима међу овим широко расељеним прото-српским- (српско-словенским) народом³³⁾ у свом делу Географија написао да су Грци који су живели пре његовог времена високо вредновали те древне „Ските“ и да су поготово њихови „номади“ („расијани“) који су живели удаљени од других народа били према проширеном веровању „најправеднији од свих њих“, док је историчар Херодот

39-54.: Према 74. члану Душановог законика („Село са селом да пасе: куда једно село туда и друго.“) сељаци свих села у жупи су имали право да напасају стоку на заједничким пашњацима жупе.

- 27) Aleksandar Petrović, *Arheografija naroda jugoistočne Evrope*, стр. 16-17: Према историчару и лингвисти Павел Шафарик име Срби било “првобитно име“ свих Словена и на античким географским мапама и у записима Плинија, Птоломеја, Прокопија и других историчара било је српских имена у областима руских прибалтичких и средњеевропских Словена, од који је и данас остао етникум “Луџички Срби” и „Полапски Срби“. Са тиме су се слагали и британски интелектуалци у 19. веку – видети “Slavonian Antiquities”, *The Foreign Quarterly Revue*, Vol. 26, October 1840, January 1841, (Am. Ed.), Jemima M. Mason, Corner of Broadway and Fine Street, New York, 1841, pp. 39-40: У 19. веку у науци је било уврежено мишљење да је у прошлости заједничко име за све Словене било Срби (Сирби), што је у оригиналном значењу на старословенском језику био назив за „сроднике, саплеменике“ или „народ, род“.
- 28) Nicola Densusianu, *Prehistoric Dacia*, cit. Pindar, *Olymp.* III. v. 14. 17 cit. Orpheus, *Argon.* v. 1079, v. 1136, v. 1062 seqq, Homer, *Odyss.* X. 97, Hesiodus, *Opera et dies*, v. 566, Dionysius, *Descr. orb.* v. 298
- 29) Страбо, *Географија*, 7.3.8
- 30) Исто, 7.3.3; 7.3.4; 7.3.5; 7.3.9
- 31) Исто, 7.3.3; Nicola Densusianu, *Prehistoric Dacia*, Part 5—Ch. XXXIII. 26 (I—X), http://www.pelasgians.org/website5/33_26.htm, cit. Homer, *Iliad*, XIII.v. 6: Хомер је тврдио да су наследници винчанске културе Пелазги из северног дела Тракије, Мизи, Скити и Аби били „најправеднији људи на земљи“ („dichaiotatoi anthropoi“).
- 32) John Arthur Evans, *Antiquarian Researches in Illyricum*, Parts I. and II, Nichols and Sons, 25, Parliament Street, Westminster, 1883, pp. 43-44, cit. Scymnos, V.420 seqq.
- 33) Ptolomy, *Tetrabiblos*, 3.13.36), Livy, *History of Rome*, 45.30, Страбо, *Географија*, 7.3.8

племе карпатских Гета³⁴⁾ сматрао најхрабријим и уједно најправеднијим људима међу Трачанима³⁵⁾. Овакво друштвено уређење у којем су се високо вредновали правда и поштење може да се објасни тиме што су главне развојне привредне гране ових народа у античким временима били земљорадња, сточарство и рибарство, а антички историчари од Хомера до Аполодоруца су успешне земљораднике и пастире због „праведности“ њиховог занимања и животног окружења упоређивали са државницима или правницима.³⁶⁾ Каснији хришћански обичаји пољопривредника да моле и захваљују Богу за добар принос пољопривредних производа, плодност становништва, здравље стоке и очуваност пољопривредних производа били су наставак њихових ранијих претхришћанских обичаја који су имали димензију јаког осећања привржености и поштовања природе.³⁷⁾ Од првог века па надаље Свети апостоли Павле, Андрија Првозвани, Тит, Тимотије и други апостоли на територији Србије,³⁸⁾ затим Урзације, Андроник, Никета Ремезијански и други локални бискупи и ђакони са средишњом епископијом коју је основао Апостол Светих Андрија у Сремској Митровици ширили су и одржавали хришћанство по Србији,³⁹⁾ а касније игу-

34) Римски историчар Дион Касиус је писао да су „Гете трачко племе које припада народу Дачана“. (*Roman History*, Book LI, 22, 7; *Epitome of Book LXVII*). Теофилакт Симоката, *History*, III, 4.7 је писао да су Гети Трачког (Словенског) рода. (*Theoph. Exc. Ap. Phot.* 53).

35) Jacov Bryant, *A New System or an Analysis of Ancient Mythology*, Vol. III, pp. 507-508, cit. Strabo, *Geogr. I. VII.* 3. 8-9; Pliny, *IV.* 26. 11; Bessel, *De reb. Get.* p. 40). Clearchus of Solos, *fragm.* 8 in *Fragm. Hist. gr. II.* 306; Herodot, *IV.* 93.

36) Kathryn J. Gutzwiller, *Theocritus' Pastoral Analogies: The Formation of a Genre*, University of Wisconsin Press, 15. 9. 1991. pp. 24-26, cit. Homer, Platon, Hesiod, Apollodorus

37) Linda J. Ivanits, *Russian Folk Belief*, M.E. Sharpe Inc, 1992, USA; Милан Жупанчић, „Обитељска пољопривредна господарства и рурални развитак у Хрватској“, Социологија села 43, 165, Институт за друштвена истраживања у Загребу, Загреб, 2005, стр. 172: Због свега овога један од најпознатијих хришћанских учитеља Свети Аугустин (Aurelius Augustinus, 353–430) у свом делу О Бојкој држави (*De civitate dei*) тврдио је да је занимање пољопривредника најлепше занимање.

38) Ljubomir Stojanović, *Stari srpski rodoslovi i letopisi*, Srpska kraljevska akademija, Sremski Karlovci, 1927, str. 46, 53, 194: Према старим српским родословима и летописима прву хришћанску цркву на подручју данашње Србије Цркву Светог Петра и Павла саградио је на остацима једног античког утврђења у близини прве српске престолнице Рас у Рашкој ученик Светог Петра, апостол Тит, који је заједно са апостолом Андријом Првозваном основао у Сирмијуму Панонску епископију.

39) Нови завет, „Друга посланица Светог Апостола Павла Тимотеју“ (2. Тим. 4. 10); „Посланица Светог Апостола Павла Римљанима“ (15.19); J. Gardener Wilkinson, *Dalmatia and Montenegro*, Eusebius, *Church History* III.1, Adrian Radulescu and Ion Bitoleanu, *Istoria Dobrogei*, Constanta, Simo Jelača, *Naseljavanje Srba na Balkan*, цит. *Rossijskij Sinopsis*, Hippolythus of Rome, *On the Twelve Apostles*, Mihail Diaconescu, *Antologie de literatura daco-romana*; 186-189, Миодраг Милановић, Српски стари век,

мани, јеромонаси и парохијски свештеници Српске православне цркве. У периоду од шест-седам векова пре доласка Христа, међу илирско-трачким паганским пророцима постојала су пророчанства о доласку Спаситеља која су се слагала са старозаветним пророчанством израелског Данила из Вавилона о доласку, смрти и усрнућу Месије⁴⁰⁾ и та учења су била раширена по читавом Илирику у доба Македонских и Римских освајања⁴¹⁾ све до доласка хришћанских Апостола из Јерусалима који су људима у првом веку обзнанили да је Христ дошао, умро и васкрснуо испунивши тако своје божанствено посланство.⁴²⁾ Током првог и другог века хришћански Апостоли су покрштавали народ на територији од Јерусалима до Сремске Митровице (тадашњи Сирмијум).⁴³⁾ Међутим, од четвртог века, након упада Хуна на подручје данашње Србије средиште Архиепископије се заједно са државном римском влашћу и са српским Митрополитима и Архијерејима преместило из Сремске Митровице у Звечан на данашње Косово и Метохију, где је но-

cit. Епифаније Кипарски, Алберто Фортис, Луцијус, Вињалић, итд.; Anonimni autor, *Serbska beseda u latinskom pismu*, стр. 43-44.

Љубомир Стојановић, *Старе српске повеље и писма* 1-1, 2; Сима Лазин Лукић, *Кратка повјесница Срба од постанка српства до данас*, <http://www.scribd.com/doc/14757231/Simo-Lukin-Lazic-Kratka-Povjesnica-Srba>, Сима Ђирковић, *Историја српског народа*, стр. 100; 151-155; Миодраг Миловановић, *Стари српски век*; Милош С. Милојевић, „Наши манастири и калуђерство“, стр. 3-4.

- 40) William Williams, *Primitive History*, p. 69, cit. *Hist.* 5.13, Suetonius, *Vita Vespasiani*; p. 70: У време владавине римског цара Аугуста писци Тацит и Сетониус су писали да је „Исток жељно ишчекивао славног Месију који ће ослободити свет од дивљаштва, као што је било предвиђено старим списима и пророчанствима, тако да је и кинески цар био променио свој назив из „Победник“ у „Помиритељ“. Према историчару и теологу Вилијаму Вилијамсону кинески цар је послао једну мисију да према пророчанствима пронађе овог Швеца на Западу, али је она погрешила и заменила га идолом Фо у Индији.
- 41) Anonimni autor, *Serbska beseda u latinskom pismu*, Franz Selch, Већ, 1860, *Sveska I*, „Illyrica“, стр. 42-43, <http://sr.scribd.com/doc/25781253/Serbska-Beseda-u-Latinskom-Pismu>, cit. Dion Cassius, LIV.34.
- 42) Јованова посланица, 4.9, Свето крштење, Матеј 3.16-17; Суетониус, Сенека, Гроциус, Amian Marcellinus, *Roman History*, 23.1.2-3: Забележено је и у Старом и у Новом завету да је Јован Исавија наговестио долазак хришћанства, да се Свети Дух појавио у облику Голуба када је Исус крштан, да су Свети апостоли и следбеници и по цену својих живота посведочили испуњење свих пророчанстава и да су неки догађаји описани у Старом и Новом завету потврђени касније у делима античких римских писаца.
- 43) Нови завет, „Друга посланица Светог Апостола Павла Тимотеју“ (2. Тим. 4. 10); „Посланица Светог Апостола Павла Римљанима“ (15.19); Eusebius, *Church History* III.1, Adrian Radulescu and Ion Bitoleanu, *Istoria Dobrogei*, Constanta, Simo Jelača, *Naseljavanje Srba na Balkan*, цит. *Rossijskij Sinopsis*, Hyppolitus of Rome, *On the Twelve Apostles*, Mihail Diaconescu, *Antologie de literatura daco-romana*; 186-189, Миодраг Милановић, Српски стари век, cit. Епифаније Кипарски, Алберто Фортис, Луцијус, Вињалић, итд.; Anonimni autor, *Serbska beseda u latinskom pismu*, стр. 43-44.

вом средишту опет дат назив Митровица.⁴⁴⁾ Касније у историји су српски римски цареви Константин и Лиқиније и константинопољски цареви Теодосије Други, Јустинијан Први и Јустинијан Други директно вршили или званичним декретима одобравали и подстицали хришћанство у Србији. Захваљујући царевима Галерију (250.-311)⁴⁵⁾ који је 311. године објавио Галеријев едикт о верској толеранцији⁴⁶⁾ којим се први пут даје слобода вероисповести хришћанима, његовим сународњацима царевима Константину и Лиқинију који су објављивањем Миланског едикта потврдили ранији Галеријев едикт и хришћанима омогућили слободно исповедање вере⁴⁷⁾ и правном акту цара Лиқинија Пропис властима у Никоједији⁴⁸⁾, затим захваљујући мајци цара Константина Јелени родом из Јелеча крај Рашке,⁴⁹⁾ цару Јустинијану⁵⁰⁾ из Лебана крај Лесковца, браћи Светом Тирилу и Методију, Светом Сави и династији Немањић, ова културолошка веза је духовно и правно одржавана преко правних аката као што су Закон цара Јустинијана, Књига Крмчије Светог Саве, Земљораднички законик краља Милутина Немањића⁵¹⁾ и Душанов Законик. У деветом веку су се на утврђено и институционализовано изворно хришћанство на простору Балканског полуострва надовезале мисије браће мисионара Тирила и Методија из Солуна које су имале у себи додатну димензију описмењавања становништва.⁵²⁾ У ширењу хришћанства у Далмацији на Балканском

44) Милош С. Милојевић, „Наши манастири и калуђерство“, стр. 4.

45) Lactantius, Venantius Honorius Clementianus Fortunatus, *The Works of Lactantius: A treatise on the anger of God*, T. & T. Clark, 1871, pp. 189-190.

46) *Galerijev edikt o toleranciji*, http://sh.wikipedia.org/wiki/Galerijev_edikt_o_toleranciji; (Gr. Transl.) Eusebius, *Historia Ecclesiastica* VIII.17.3-5; (Lat. Transl.) Lactantius, *De mortibus persecutorum*, XXXIV; В. Subašić, „Zaječar: Narodni muzej najuspešnja firma“, *Novosti*, 20. oktobar 2012, <http://www.novosti.rs/vesti/kultura.71.html:402173-Zajecar-Narodni-muzej-najuspesnija-firma>

47) Dejan Stojiljković, „Rim priznaje Hrista!“, *feljton, Novosti*, 03. februar 2013.

48) Lactantius, *The Works of Lactantius: A treatise on the anger of God*, стр. 207-209: Пропис властима у Никоједији цара Лиқинија је гласио „да све свим хришћанима и онима који поштују Бога врате њихова права, те да се свим хришћанима, њиховим удружењима и црквама врате раније одузети новац и имовина и да им се поново изграде њихова верска здања.“

49) Милош С. Милојевић, „Наши манастири и калуђерство“

50) „Justinian I“, *Encyclopedia Britannica*, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/308858/Justinian-I>

51) Снежана Божанић, „Чување простора, међе, границе – разграничења у српској држави од 13. до 15. века“, цит. *Споменик IV*, 2; В. Јагић, *Светостефански хрисовуљ*, 5; *Задужбине Косова*, 316.

52) Сима Ћирковић, *Историја српског народа*; Ljubomir Stojanović, *Stari srpski rodoslovi i letopisi*

полуострву је у процесу христијанизације било испрва помоћи и са римске и са источне балканско-црноморско-малоазијске стране.⁵³⁾ На тај начин су се хришћанство и поштовање Божјих заповести и немањих државна теодулија, на чијем челу је као и у случају Константинопоља била једна племенита владарска династија,⁵⁴⁾ надовезали као једна надградња на „друштвену једнакост и демократију словенских сеоских и породичних задруга“ у којима су се поштовали стари и искусни људи у породици и широј заједници.⁵⁵⁾ Поштовање улоге старијих људи у старосрпским породицама и друштвеном уређењу на подручју Балканског полуострва правно је озваничавано увођењем хришћанства од доба цара Галерија до правних реформи царева Теодосија, Јустинијана Првог и Јустинијана Другог које су ранијем Римском праву додале елементе правног признања породичног закона.⁵⁶⁾ Доношењем свог правног закона цар Јустинијан Први је уједно и званично означио разлику у државотворној филозофији између владара ранијег паганског цезара и хришћанског српскословенско-грчко-источноромејског (византијског) цара који је Божји слуга.⁵⁷⁾ Свети Сава ће касније у историји озваничити аутокефалност Српске православне цркве и државе надоградњом српске државе-теодулијена одраније успостављени константинопољски државотворни модел. То је пре тог чина наговестио његов предак Стефан Војислав Војислављевић 1040. године одвајањем од Константинопоља,⁵⁸⁾ као и Повеља константинопољског цара Василија Другог о оснивању Аутокефалне Охридске архиепископије у односу на Цариградску патријаршију, чиме је знатан број епископија од 1219. године ушао под

53) Сима Ђирковић, Историја српског народа, стр. 4; 151-155.

54) Шарл Дил, Историја Византије, Логос Арт, Београд, 2008, стр. 78: „Њени чланови добише назив „порфирогенити“ („рођени у пурпуру“) и народну приврженост, поданичку оданост тој лози.“

55) Florin Curta, *The making of the slavs: history and archaeology of the Lower Danube Region, ca. 500-700*, Cambridge University Press, 2001. pp. 7-8, cit. Procopius, Helmold; Владислав Ђоровић, Историја српског народа

56) Исто, стр. 34-35: Цар Јустинијан Први правно је реформисао царство и правним закоником *Corpus juris civilis* од 529. године „прожимајући новим духом хришћанства суровост старог римског права унео у закон до тада непознато старање о друштвеној правди, о јавној моралности и о човечности“.

57) Francis Oakley, *Kingship – the Politics of Enchantment*, John Wiley & Sons, 2008, pp. 82-83, cit. Eusebius, VC 4.9ff; 85: Цар Константин је предсредњовековну теодулију схватио као Божје посланство цара на земљи, што се види из његовог писма персијском краљу Шапуру у којем је тражио заштиту персијских хришћана.

58) Adolphus Louis Koeppen, *The world in the middle ages – An Historical Geography*, Appleton and Co., New York, 1854, p. 162.

јурисдикцију засебне српске Архиепископије.⁵⁹⁾ У средњем веку на друштвену и духовну организацију „теодулију“ надовезали су се и утемељили је правни законици Светог Саве Номоканон и Крмчија. Књига Кормчег (Крмчија) је дала велики допринос ширењу и учвршћивању духовности и у осталим православним земљама у средњем веку.⁶⁰⁾ Значајни историјски правни документи за разумевање средњовековног српског националног идентитета биле су и Хрисовуље које су издавали владари и свештенство српске средњовековне државе и врло строга правна регулација аграрних односа у Земљорадничком закону краља Милутина (1282-1321), насталом на основу српског превода цариградског Земљорадничког закона. Ова закон је, уз још неке старе правне документа био и основа за стварање првог средњовековног правног акта Душанов законик насталог у доба владавине цара Стефана Уроша IV Душана Немањића (1308-1355),⁶¹⁾ као и Рударског законика из 1412. године деспота Стефана Лазаревића захваљујући којем је тада успешно функционисала српска привреда и профит српске рударске производње премашивао једну петину укупне европске производње племенитих метала.⁶²⁾ Један закон који је донео краљ Милутин у периоду између 1313. и 1318. године под називом Закон људем црковним у Повељи манастиру Свети Стефан у Бањској (Светостефанска пове-

59) Сима Ђирковић, Историја српског народа, Српска књижевна задруга, Београд, 1981, стр. 176, цит. Новаковић, Снегаров, К. Јиричек

60) Simon Franklin, *Writing, Society and Culture in Early Rus*, С. 950-1300, Cambridge University Press, 2002, str. 138, 147, cit. Shchapov, *Vizantiiskoe iuznoslavianskoe pravovoe nasledie*, str. 117-119: Руски митрополит Кирил је 1273. године добио од бугарског деспота Светослава и проширио по Русији Книгу Кормчег. Рјазански принчеви су сачували копију текста ове књиге из 1284. године –књигу упутстава о животу у вери и црквеним правилима и синопис црквених канона и цариградског краљевског закона са коментарима цариградских научника на основу преведеног светосавског Номоканона.

61) Милош Благојевић, Земљораднички закон – средњовековни рукопис, стр. 15, цитирајући А. Соловјев, Законодавство Стефана Душана цара Срба и Грка, 238, чл. 17. Милош Благојевић, Земљораднички закон – средњовековни рукопис, стр. 15; 17-18: У време владавине краља Милутина по појединим манастирима су у живопису на фрескама приказане сцене „Страшног суда“, односно кажњавање грешника земљорадника који је преораво бразде њиве свог суседа. У старосрпском преводу првог члана Земљорадничког закона овакав грешник је називан „земљорадник који преорава“ туђу њиву, док је у Закону цара Јустинијана он био називан „отимач бразди“. Снежана Божанић, „Чување простора, међе, границе – разграничења у српској држави од 13. до 15. века“, цит. С. Божанић, Заједничке међе и границе Дечанског и Бањског властелинста (историјско-географска анализа), Споменица ИА „Срем“ 5 (2006), 136–152: Студеница, Жича и неки други манастири су имали своје поседе на подручју данашње Метохије, у долини Ибра и на простору Зете, у време када су основана три највећа средњовековна манастирска властелинства: бањско, дечанско и светоарханђеловско.

62) Биљана Марковић, Закон о рудницима деспота Стефана Лазаревића, Вајат, Београд, 1999.

ља) значајан је био, између осталог, и по томе што је озваничио институцију сељака слободног баштиника у односу на ранији положај зависности сељака себра од феудалног властелина.⁶³⁾ Тиме је и краљ Милутин на неки начин наставио пут Светог Саве у вези с којим су остала предања у народу да се посебно бринуо о просвећивању и заштити права сељака и обичних људи. Биографија Светог Саве, Теодосијево Житије Светог Саве, имала је касније велики утицај на животне ставове и политичку филозофију руског цара Ивана Четвртог Великог Васиљевича. Преко потомака сестре цара Душана⁶⁴⁾ племенитих Ане и Јелене Јакшићеве Глинске, односно преко баке оснивача руске царске династије Ивана Четвртог Васиљевича, уз ранију културолошку, правну и духовну повезаност биле су и генеалошки повезане српска династија Немањић, константинопољска династија Палеолог,⁶⁵⁾ династија Рјуриковић и царска династија Ивана Грозног Васиљевич.⁶⁶⁾ Земље источног Медитерана заједно са Русијом биле су у средњем веку повезане не само удајама и женидбама чланова њихових владарских династија, него и слављењем заједничких светаца, за што је добар пример народно и царско слављење Светог Стефана, Светог Димитрија и Светог Николе Мирликијског⁶⁷⁾ чијем имену је посвећено више од шест стотина цркава под јурисдикцијом Српске православне цркве.⁶⁸⁾ Припадници свих слојева српског друштва су кроз историју слави-

63) Милош Благојевић, Земљораднички закон, стр. 294-295; Радош Љушић, Кнежевина Србија (1830-1839), Београд, САНУ, 1986.

64) Иван Родић, Мастер рад, "Могућности развоја културног туризма у источној Србији", Универзитет у Нишу, Природно-математички факултет, Депарتمان за географију, Ниш, 2012. cit. Т. Поповић, стр. 39, <http://www.pmf.ni.ac.rs/pmf/master/geografija/doc/2012/2012-12-25-gi.pdf>. Подручје око манастира Поганово називано је „земља великославног господара Србије Господина Константина“, сина сестре цара Душана, званог и „Константин Силни“. Његова кћерка Јелена била је византијска царица, супруга цара Манојла II Палеолога.

65) Свети Сава у руском царском летопису, стр.20-21; Младен Станковић, „Путовање у Цариград – мој сусрет са Византијом“: Последњи византијски цар Константин XI Драгаш Палеолог био је чукунунук Стефана Дечанског Немањића.

66) Свети Сава у руском царском летопису, Родослов и генеалошка веза династија - стр. 20-21; Срђан Пириватрић, „Улазак Стефана Душана у Царство“, Зборник радова Византолошког института, XLIV, 2007, стр. 29: Према једној фресци са родословом династије Немањић у манастиру Матејић насталој након 1347. године на основу сродства цара Душана и цара Исака Комнена цар Душан је тврдио да има предност у односу на династије Палеолог и Кантакузин на константинопољско престоле.

67) Акафист Свјат. Николаю, <http://www.youtube.com/watch?v=fNfT-ehSRZQ>

68) Boba Mihić, „Свети Никола“, <http://www.sokobanja.com/zanimljivosti/legende-i-price-iz-nagoda/srpske-slave/sveti-nikola>: Династија Немањића и Српска православна црква и српски народ вековима поштују Светог Николу и њему је посвећена храмовна и манастирска слава Српске православне цркве.

ли такође и Светог Георгија, Светог Николу, Светог Илију, Светог Андреја Првозваног, Светог Арханђела Михајла, Светог Димитрија, Светог Гаврила, Светог Стефана,⁶⁹⁾ Свету Петку и друге свеце као заштитнике Србије⁷⁰⁾ у мирним и ратним условима одржавањем скупних литија и прослава, породичним славама и другим обичајима.

Разградња пост-османлијске Српске модерне државе

Обично се сматра да је на слабљење и нестајање српског националног идентитета пост-османлијске српске државе највише утицала вишевековна владавина турског османлијског царства на простору данашње Србије. Притом се занемарује правни и политички концепт слабљења или уништавања одредница српског националног идентитета као што су српски језик, писмо, територије, верски обичаји и незванични народни обичаји у процесу стварања пост-османлијске модерне српске државе током 19. века. Правни и политички концепт заснивања тадашње модерне српске државе није био остварен као надградња дотадашњих традиционалних обележја српског националног идентитета него као промена тих обележја или њихово поништавање. Постепена деисторизација и промена правног и духовног културолошког кода српске државотворности унутар процеса модернизације у 19. веку битно је утицала на даљу разградњу српског националног идентитета касније у 20. и 21. веку. За учествовање значајних српских интелектуалаца у овом процесу не би требало да буде много осуде, јер су они свеукупно гледајући дали значајан допринос линеарном повезивању раније пред-османлијског српског наслеђа са њиховим временом у коме су се дефинисале модерне грађанске нације. Врло је вероватно да тадашњи српски интелектуалци нису могли да буду потпуно свесни одређења улоге пост-османлијске Србије у времену експанзије англо-саксонског економског либерализма и немачког шумпетеровског економског концепта у геополитичкој светској констелацији тог времена. Ипак, кључни догађаји или процеси који су у девет-

69) Преднемањичке династије и династија Немањич су славили и Светог мученика Стефана као заштитника Србије и својих династија, тако да су немањички краљеви градили цркве Светог Стефана и испред личних имена својих синова престолонаследника стављали име Стефан.

70) Мирослав Тимотијевић, „Меморијал ослободницима Београда 1806.“, Наслеђе, 2004, iss. 5., стр. 25, 26 <http://scindeks-clanci.nb.rs/data/pdf/1450-605X/2004/1450-605X0405009T.pdf>

наестом веку непосредно или посредно утицали на деисторизацију културног кода и српске државотворности били су: језичке реформе Вука Караџића и Ђуре Даничића под водством управника бечке дворске књижнице Јернеја Копитара којима је, према признању Јернеја Копитара била прекинута дотадашња историјска књижевна и културна веза између Србије и Русије и Србија повезана са Хабсбуршком монархијом;⁷¹⁾ објављивање *Грађанског законика* 1844. године написаног на основу *Аустријског грађанског законика* који је проузроковао распад традиционалне српске задруге, урушавање традиционалних локалних политичких институција Србије (сеоских породичних домаћинстава, сеоских задруга и сеоских сабора) и незваничних друштвених институција (ауторитета оца породице, сеоског старешине, надређеног војног старешине и владара државе);⁷²⁾ заокрет тадашњег модерног размонашеног просветитеља Доситеја Обрадовића од традиционалног светосавског православаља према Еберхартовој рационалној теологији;⁷³⁾ прихватање научно непоткрепљених исказа аустријског политичара Бењамина Калаја о српској историји и националном идентитету⁷⁴⁾ у званичној српској историографији и образовном систему науштрб старих српских родослова и летописа и историјских записа разних светских античких и пост-античких историчара о српској историји на Балканском полуострву;⁷⁵⁾ одбацивање сачуваних списа Захарија

71) Aleksa Ivić, „Arhivska građa o srpskim i hrvatskim književnim i kulturnim radnicima 1740-1880“, *Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda III*, Srpska Kraljevska Akademija, Beograd, 1926, str. 262-263; Golub Dobrašinić (Ur.), *Kopitar i Vuk*, Vukov sabor Tršić – Rad, Beograd, 1980.

72) Мирослав Ђорђевић, „Увод у грађанско право“, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2004, стр. 71, цит. Драгољуб Стојановић, Оливер Антић; *Slobodan Jovanović*, „*Jovan Hadžić*“ у *Političke i pravne rasprave, Geca Kon, Beograd, 1908. стр. 87*; Лаза Димитријевић, Како живи наш народ, Инфинитас, Београд, 2010, стр. 194-196, Momčilo Isić, *Seljanka u Srbiji u prvoj polovini 20. veka*, *Ogledi* br. 9, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Zagorac, 2008. Beograd; Momčilo Isić, “Dete i žena u Srbiji između dva svetska rata”, у *Srbija u modernizacijskim procesima XIX i XX veka*, Biblioteka Helsinške sveske br. 23, Beograd, 2006. str. 157-159, cit. Istorijski arhiv Niš, Načelstvo sreza ražanjskog, k-1, br. 954, 1919; Драгољуб Ч. Симоновић, Укључивање земљорадника у самоуправне односе, Нолит, Београд, 1975, стр. 129.

73) Владимир Вукашиновић, Свети Сава и Доситеј Обрадовић – покушај новог читања, Издавачки фонд СПЦ Архиепископије Београдско-Карловачке, Београд, 2012, стр. 79-86

74) Бенијамин Калаји, Историја српског народа, прев. Гаврило Витковић, Државна штампарија, Београд, 1882.

75) Видети компаративно историјске записе Светог Саве, Ђорђа Бранковића, Јована Рајића, Захарија Орфелина, Милоша С. Милојевића, Симе Поп Лукина Лазића, Љубомира Стојановића и оригиналне историјске изворе Страбона, Херодота, Тацита, Амјана Марцелина, Приска, Прокопија, Јована Зонаре, Лаоника Халкокондила, Георгиса

Стефановића Орфелина са фонтовима српскословенске азбуке на којој су настала највреднија дела из области српског права и књижевности у средњем веку⁷⁶⁾; непотребно увођење Србије у рат против Бугарске 1885. године⁷⁷⁾; увођење парламентарне демократије која је иако прокламовано демократска у стварности ипак обухватала малобројне интересне групе и проузроковала до тада непостојеће свађе и поделе у становништву по идеолошкој основи;⁷⁸⁾ слабљење традиционалне локалне самоуправе и традиционалне улоге свештенства, учитеља и лекара у друштву и последична појава враџбина, лажних пророчанстава, дезорганизације и здравствених проблема у селима и градовима;⁷⁹⁾ увођење друштвених „модернизацијских реформи“ помоћу изградње репресивног полицијског и доушничког државног апарата,⁸⁰⁾ као и занемаривање образовања сеоског становништва и изградње инфраструктуре⁸¹⁾ и привреде⁸²⁾ у селима.⁸³⁾ На ове битне чињенице везане за изградњу модерне грађанске Србије надовезали су се у 20. веку закључци *Версајског уговора* из 1919. године на којем су поједини светски моћници јавно изражавали жаљење што је од тада Србија изгубила своје место у светској историји,⁸⁴⁾ а касније и закључци осталих битних међународних Конгреса на којима се одлучивала геополитичка констелација политичких снага у свету. Имајући у виду овакве по Србију осетљиве геополитичке околности 19. и 20. века, не би смело да се оштро осуђују понекад дискутабилни потези српских владара из

Кедрениса, Константина Филозофа, Данијела Фарлатија, Николе Томаса, Ђон Вилконсона, Мавра Орбинија, Апендинија, Сипријана, Шафарика и осталих историчара.

- 76) „Захарија Орфелин (1726-1785) - Изложба поводом 250 година од Орфелиновог Плача Србији“, http://www.unilib.bg.ac.rs/o_nama/izlozbe/orfelin/orfelin.pdf
- 77) Живојин Мишић, Моје успомене, Београдски издавачко-графички завод, Београд 1985.; Слободан Јовановић, Српско-бугарски рат: Расправа из дипломатске историје, Дворска књижара Мите Стајића, Београд 1901.
- 78) Latinka Perović, „Žene i deca“, *Srbija u modernizacijskim procesima XIX i XX veka*, стр. 21, Biblioteka Helsinške sveske br. 26, Beograd, 2006.
- 79) Лаза Димитријевић, Како живи наш народ, Инфинитас, Београд, 2010.
- 80) Čedomir Antić, „Jedan prilog političkom položaju žene u Srbiji u XIX veku“, *Nova srpska politička misao*, br. 3-4, Beograd, 1999, стр. 253–261.
- 81) Лаза Димитријевић, Како живи наш народ, Инфинитас, Београд, 2010, стр. 211; Владимир Ђоровић, „Земља Шумадија хајдучка, досељеничка и побуњеничка“, *Историјске Свеске Српско Наслеђе* бр. 3, март 1998.
- 82) Тихомир Ђорђевић, Србија пре сто година - XIX. век, Ethos, Београд, 2008, стр. 4.
- 83) Љубомир Павловић, „Како да се наш народ просвети“, Шабачки гласник 39, 11. јун, 1929, стр. 1; Драган Марковић, Отварање и затварање србијанског села, стр. 26.
- 84) (Ур. Мишо Вујовић), Србија друмовима, пругама, рекама, Принцип Бонарт Прес: Туристичка организација Србије, Београд, Чачак, 2007, стр. 29, цит. Жорж Клемансо

династија Теодоровић-Обреновић и Карађорђевић у том периоду. Владавину ових двеју пост-немањих краљевских династија је су обележили међусобни династијски сукоби и међупартијски сукоби на политичкој сцени грађанске Србије и једносмеран утицај бечког двора и осталих моћних западноевропских сила на судбину Србије. Али, за време владавине ових двеју династија остварено је увођење модернизацијских елемената, уметничких достигнућа и тековина западноевропске културе као што је оснивање Народног позоришта, Српске академије наука и уметности, образовних установа, националних музичких оркестара, учених друштава, и слично у дотадашњу образовно, инфраструктурно, комуникацијски и државотворну запуштenu Србију. Упркос тадашњим негативним геополитичким околностима по развој српске државотворности владари из ових династија успели су у границама својих могућности да очувају ранији историјски линеарни идентитет српске нације и државе по угледу на традицију некадашњих српских владара и достојанственика. Тако је карактеристично и за Теодоровиће-Обреновиће и за Карађорђевиће да су широм земље помагали градњу цркава и манастира које су остављали као задужбине српском народу, укључујући међу њима цркве-покајнице и цркве-захвалнице. По угледу на цара Лазара,⁸⁵⁾ царицу Милицу, патријарха Арсенија Чарнојевића, Карађорђа и друге владаре и достојанственике српске историје посебно су водили бригу да сачувају мошти светитеља на територији Србије.⁸⁶⁾ Узимајући у обзир голготу српске војске и народа у преласку до острва Крф у Првом светском рату и даље урушавање српског националног идентитета након тог догађаја многи историчари налазе замерке краљу Александру Карађорђевићу, министру Николи Пашићу и осталим српским политичарима на одлукама које су доносили у том времену. Ипак мора да се истакне чињеница да је краљ Александар својим чином упу-

85) Пакибитија, Свети великомученик цар Лазар, http://www.pakibitija.com/index.php?option=com_content&task=view&id=532&Itemid=92: Постоји предање да је патријарх Јефрем крунисао цара Лазара након смрти цара Уроша, сина цара Душана.

86) „Света Десница Јована Крститеља у Русији“, Православље, број 942, Служба за саопштења Митрополије црногорско-приморске, <http://pravoslavlje.spc.rs/broj/942/tekst/sveta-desnica-jovana-krstitelja-u-rusiji/>; „Пука Светог Јована Крститеља“, <http://www.youtube.com/watch?v=9dzdr9M-3Q8> Светигора, образник за вјеру, културу и васпитање, бр. 21-23 (Аранђеловдан 1993) и 24 (Божих 1994), Цетиње: У току Другог светског рата млади владар Петар Други Карађорђевић побринуо се да заједно са Патријархом Гаврилом Дожићем и свештеницима манастира Острог спаси мошти десне руке Светог Јована Крститеља, честицу Часног крста и Филермску чудотворну икону Богородичину и смести их на сигурно место пред свој одлазак из Србије.

ћивања молбе за спашавање српске војске руском цару Николају Другом Романову током Првог светског рата, након добијања потврдног одговора руског цара Николаја Другог на његову молбу⁸⁷⁾ успео индиректно да спаси стотине хиљада живота српских војника. Судбински незавидан положај српских владара и читавог српског народа пред избијање Првог светског рата, који може да се уопштено упореди са положајем свих владара на територији Србије у историји описао је тадашњи руски дипломата у Београду Василиј Штрандман у књизи *Балканско успомене*.⁸⁸⁾ У том смислу Штрандман је доживео и записао и емотивну реакцију и сузе министра Николе Пашића на потврдан одговор руског цара Николаја српском краљу Александру око подршке преживелом становништву Србије.⁸⁹⁾ Међутим, након Другог светског рата све до данашњих дана и сами српски државни службеници су почели неким својим потезима да доприносе затирању српског националног идентитета. Поједина праисторијска археолошка налазишта, села, цркве и манастири које су након периода вишевековне турске османлијске колонизације обнављали српски владари у 19. веку, након Другог светског рата оштећени су или уништавани погрешном политиком просторног планирања и изградње хидроелектрана, ауто-путева и вештачких језера, најчешће без израде научних студија о процени утицаја на животну средину и студија о оправданости њихове изградње.⁹⁰⁾ Драстични примери небриге државе и народа за српско културно-историјско наслеђе и светиње у овом периоду били су отварање сточне пијаце у близини родне куће Светог Саве⁹¹⁾ и претварање цркве Самодреже у којој су се цар Лазар и српска војска причестили пред одлазак на Бој на Косову у

87) Василиј Николајевић Штрандман, *Балканске успомене*, Жагор, Београд, 2009, Petar Oračić, „Apel ruskom caru“, *Novosti*, 01. novembar 2009.

88) В. Н. Штрандман, *Балканске успомене*.

89) Исто.

90) „Potopljena crkva koju su sagradili knez Milos i serdar Jovan Micic na Tari: Petar Otoranov, „Crkva Svete Trojice - Duhovski ponedeljak“, *Užice nekad i sad: Užice od 1945-1997.*; „Manastiri u Srbiji, Manastir Mileseva“, <http://www.discoverserbia.org/sr/section-blog/40?start=20>; „Crkve“, *Turisticka organizacija Pirot*, [http://www.topirot.com/](http://www.topirot.com/TOP/09-KISpomenici/Crkve.htm); V. Kadić, „Izronio potopljeni Pivski manastir“, *Novosti*, 12. decembar 2011, V. Kadić, „Potopljena kulturna dobra“, Nacionalni park Djerdap, 01. novembar 2009. <http://www.npdjerdap.org/potopljena-kulturna-dobra/>; „Zaovine, potopljeno selo“, <http://www.alfadivingteam.com/lokacije/lokacije-srbija/potopljeno-selo-zaovine>

91) D. N. Petrović, „Umesto Savine kuće stočna pijaca“, *Vesti online*, 24. 07. 2011, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/152726/>

јавни тоалет.⁹²⁾ Сличан догађај-процес који сведочи о помањкању демократских и националних капацитета српског државног и локалног институционалног апарата, односно о недостатку историјске и културне свести читавог једног покољења у Србији везан је ових месеци за вишемесечно скрнављење и претњу потапањем чудотворне српске духовне и историјске светиње – манастира посвећеног Светом Архангелу Михаилу, познатијег као „Ваљевска Грачаница“, саграђеног у доба династије Немањић.⁹³⁾ Претња потапањем Ваљевске Грачанице показује да у Србији, над *Одлуком Владе Србије* из 1997. године да је ваљевски манастир Грачаница споменик од изузетног друштвеног и државног значаја, као и над одлукама међународних институција задужених за заштиту културног наслеђа,⁹⁴⁾ већу снагу имају одлуке неколицине инвеститора и државних службеника о просторном планирању, изградњи хидроакумулационих објеката и судбини државних културноисторијских споменика. Од времена доношења одлуке о потапању манастира Грачаница упућивани су апели и петиције⁹⁵⁾ и изнешени разлози за његову заштиту разних хидрогеолога, правника, еколога, сеизмолога, инжењера, теолога, културолога, историчара, верника, монаха и становника овог краја.⁹⁶⁾ У међувремену гробља монаха, митрополита, локалних властелина и њихових породица која су смештена уз ваљевски манастир Грачаница су оскрнављена у процесу припреме манастира за потапање.⁹⁷⁾ Упркос непостојању правних и

92) Танјут, “Црква у Самодрежи поново претворена у јавни тоалет“ *Политика*, 10/06/2011, Београд, <http://www.politika.rs/rubrike/Hronika/Crkva-u-Samodrezi-ponovo-pretvorena-u-javni-toalet.lt.html>

93) Б. Пузовић, “Праисторијско гробље у порти Ваљевске Грачанице”, 07. 09. 2012, Новости, цит. археолог В. Арсић: „У близини манастира Ваљевска Грачаница налази се 3.000 година старо праисторијско камено утврђење које сведочи о најстаријој употреби камена на простору Србије“, затим гробља монаха, надгробне старосавне плоче посвећене Светом Архангелу Михаилу и стечци са натписима на древном старосрпском писму.

94) Службени гласник Републике Србије – Међународни уговори, бр. 1/2010.

95) У лето 2012. године Скупштини Републике Србије је након литије кроз град предата Петиција народа од 30.000 потписа којом се тражи ревидирање легалности и израда неопходне студије оправданости пројекта ове хидро-акумулационе бране.

96) „Енергопројект“, 1988, Београд, „Војна тајна – строго поверљиво“, <http://istinoljublje.wordpress.com/војна-тајна-о-потопу-ваљева/Будо-Нововић-„Живе-на-дну-језера,-а-нису-рибе“:> 28.10.2012, *Политика*; Србел.нет, „ЈП „Колубара“ најављује потапање Ваљевске Грачанице“; Бранко Поповић, „Акумулација Ровни – слика потапања и роварења Србије“, 30. август 2012, “Spasavajuci Gracanicu – spasavamo sebe”, <http://istinoljublje.wordpress.com/2566-2/>. 4.11.2012.

97) Биљана Живковић, „Грачаница све ближе потопу!“, 30.8.2012: <http://facebookreporter.org/биљана-живковић-грачаница-све-ближа-п/>; Србел.нет, „ЈП „Колубара“ најављује

геохидролошких допуштења за изградњу ове акумулације и иако је у оптицају била и судска забрана било каквих радова на рушењу, измештању, или потапању Манастира Ваљевска Грачаница и одбијена жалба ЈП „Колубаре“ на то,⁹⁸⁾ са градњом хидро-акумулационе бране се наставило због велике количине новца уложене у пројекат и због тврдњи надлежних за изградњу да су потребне дозволе у међувремену одобрене.⁹⁹⁾ Уз претњу потапања манастира Ваљевска Грачаница постоји и озбиљна претња уништавања и измене природних и културних ресурса у другим крајевима Србије без претходно одржаних јавних расправа о томе.¹⁰⁰⁾ Овакви примери дискутабилних и несистемски испољених одлука државних службеника о уништавању природних и културноисторијских ресурса на територији Србије показују да се за разлику од концепта „Држава против народа“ о којем се писало у српској књижевности и средствима јавног информисања у 19. и 20. веку, у последњих неколико деценија помала обрис новог концепта „Држава против државе“. Могуће решење за излазак из оваквог тренутно лошег стања државотворности Србије било би подсећање на некадашњи систем моралних вредности, односно на поштовање сваког појединог људског живота и културно-историјског споменика, на поштовање и неговање мира, образовања, уметности и правних и традиционалних закона и локалног и државотворног концепта социјалне солидарности. Један од корака у том правцу могло би да буде организовање школских излета, екскурзија и посета ученика основних и

потапање Ваљевске Грачанице“, 23. 09. 2012.

- 98) „Судска забрана било каквих радова на рушењу, измештању, или потапању Манастира Ваљевска Грачаница и одбијена жалба ЈП „Колубаре““ П. бр. 1731/2001 <http://istinoljublje.wordpress.com/суд-забрана-радова/>; П.бр.1731/2001, Општински суд у Ваљевоу, +24.10.2001.год. , “Потврда Забране било каквих радова на Цркви”, Дн.бр. 2625/01Прим., opstinski sud u Valjevu 25.10.2001.год., “Одбијена Жалба ЈП Колубаре”, ИПВ (П) 43/01, Општински суд у Ваљевоу, 21.11.2001. године
- 99) Бранко Поповић, „Акумулација Ровни – слика потапања и ровања Србије“, 30. август 2012, <http://saborsrba.com/zapisi/429> : Оно што зачуђује је да је првобитно планирани ниво воде од 333 метра накнадно измењен навише на 375 метара, што је угрозило манастир, и надлежни за изградњу хидро-акумулационе бране не одустају од те одлуке о премашивању првобитно зацртане коте.
- 100) „BraNE na Ibru – ne dozvolimo da nam uniste Ibar“, [http://www.branenaibru.net76.net/dokumenta.html](http://www.branenaibru.net76.net/zai protiv.html); Sasvim prirodno: „Dolina jorgovana“, РТС, <http://www.youtube.com/watch?v=BKntw3YzPyI>; Б. Ломовић, “Унапред извињење Светом Сави“, *Politika*, 30.11.2012.: Према пројекту трасе Коридора 11 на удару асфалта би се нашли дрво-запис, старо 450 година, школа саграђена 1889. године, извор лековите воде Светог Саве коју је према легенди направио штапом Свети Сава, обновљени манастир из немањихког периода, прва црква задужбина кнеза Милоша и остале културне и природне знаменитости општине Савинац.

средњих школа занемареним градовима-утврђењима као што су Борач, Сталаћ, Стари Рас, Царичин град, Крушевац и Ђунис, ваљевској Грачаници, острвима Крф и Видо и разним музејима, етноселима и осталим бисерима културно-историјског наслеђа у Србији и окружењу. Значајни кораци у том правцу били би и популаризација и компаративна анализа најважнијих српских правних закона, историјских хроника и књижевних дела у образовном систему и у средствима јавног информисања, затим отварање и популаризација библиотека и домова културе по селима и градовима Србије и инсистирање на бољој правној и конкретној заштити природног и културно-историјског наслеђа у Србији. Коректно увођење културноисторијски осмишљеног програма у образовни систем омогућило бицивилизацијски концепт самопоштовања и достојанства становништву Србије. То би омогућило обнову и развој српске привреде, културе и политике - на принципима међусобног поверења, поштовања, солидарности и сарадње становништва између себе самих, на принципима узајамног поштовања, мира и сарадње између припадника српских власти и народа, као и узајамног поштовања, мира и сарадње српске државе и народа са околним и осталим државама и народима.

ЛИТЕРАТУРА

- Barker, Ernest, *Social and Political Thought in Byzantium from Justinian I to the Last Paleologue*, Oxford, 1957.
- Bryant, Jacob, *A New System in Ancient Mythology*, Vol. III, T. Payne, P. Elmsly, B. White, J. Walter, London, 1807.
- Du Cange, Caroli Du Fresne Domini, *Illyricum Vetus & Novum, Haeredum Royerianorum*, Posonii, 1746.
- Zonarae, Joannis, *Historica Annalum*, Patrologiae, Migne, Paris, 1864.
- Lactantius, Venantius Honorius Clementianus Fortunatus, *The Works of Lactantius: A treatise on the anger of God*, T. & T. Clark, 1871.
- Милојевић, Милош С., *Наши манастири и калуђерство*, Штампарика код "Св. Саве" Кнез Михаилова број 4, репринт издање "Никола Пашић", Београд, 1997.

- Oakley, Francis, *Kingship – the Politics of Enchantment*, John Wiley & Sons, 2008.
- Пириватрић, Срђан, „Улазак Стефана Душана у Царство“, Зборник радова Византолошког института XLIV, 2007.
- “Spasavajući Gracanicu – spasavamo sebe”, <http://istinoljublje.wordpress.com/2566-2/>. 4.11.2012.
- Теодосије, *Житије Светог Саве*, Стара српска књижевност у 24 књиге, књига 5, Просвета - Српска књижевна задруга, Београд 1988.
- Трифуновић, Ђорђе, *Очевици о великој сеоби Срба*, Багдала, Крушевац, 1990.
- *Царски руски летопис*, прев. са староруског М. Витезовић, Завод за уџбенике, Београд, 2012.
- Штрандман, Василиј, *Балканске успомене*, Жагор, Београд, 2009.

Sanja Suljagic

SERBIAN NATIONAL IDENTITY FROM MEDIEVAL TEODULIA-STATE TO DEGRADATION OF MODERN STATE OF SERBIA

Resume

Saint Sava (born as Rastko Nemanjic) was a central person and figure in Serbian history and his legal and personal cultural heritage was crucial for establishment and endurance of Serbian national identity, statehood and system of moral values. Legacy of Saint Sava's good deeds and wise and peaceful establishment of Serbian medieval state and Serbian Orthodox Christian church was respected by main world leaders and officials of that time, from Roman Pope, Byzantine Emperor and Patriarch to Jerusalem Patriarch, Egyptian Sultan and others. Serbian medieval dynasty Nemanjic established a state based on a model of so-called „teodulija“ or a spiritual unity of Apostolic Christian Church and Empire as officially was confirmed in sixth „Novel“ of Emperor Justinian First's Code of Justinian. Later rulers of the Nemanjic dynasty confirmed Saint Sava's medieval Codex called Krmcija and added some specific medieval legal elements into the state code and other legal state documents. Following subsequent

centuries-long colonization of Balkan peninsula by Ottoman Empire, post-Ottoman modern Serbian state officials re-established national Constitution and other legal codes, but it was only a surface factor of formalization of the statehood and did not provide tenure guarantees of human rights of majority of Serbian people in practice. Author of the text noted that not even current generation of Serbian people could provide guarantees for preservation of some very important cultural and historical monuments such as a monastery Gracanica in Valjevo region and other monasteries and cultural and historical monuments that are guaranteed protection by national and international legal documents. Some of these monuments were devastated by construction of hydropower stations, artificial lakes and highways or have been threatened by announcements on future construction of such objects without provision of scientific assessment of their impact on environment and feasibility of their building. The author of the text proposed a return to former traditional system of moral values that encompasses respect for human life and human rights, peace, education and social solidarity as one of important steps within a process of re-building of current fragile legal and moral system in Serbia. One of steps in that direction could be organization of school trips and excursion to forgotten and unattended tourist spots such as a medieval Serbian city Borac, Stari Ras, Krusevac, Caricin grad, islands of Corfu and Vido and other cultural and historical sites in Serbia and abroad, along with re-popularization of Serbian medieval and subsequent legal codes, historical chronicles and novels in national education system and media and better legal protection of Serbian natural, cultural and historical heritage.

Kew Words: Serbian national identity, Saint Sava, Krmcija legal codex, Nemanjic dynasty, teodulija, modern Serbian state, protection of historical and cultural heritage.